

სიზიი იქიქი

უმნებიქური ბრანსუმორმასიები (ღადარი, ღაღლა,
ღალა, ღაჟალი)

**არაბ. მეღერი ველარი ღ/Ò > ქართ. უკანანისმიერი
მეღერი “ღ” ანლაუტში:**

არაბ. اءار / TaddBr (სბ. id) > ქართ. ღადარი;

არაბ. ءة / Talat > ქართ. ღალა;

არაბ. ءرب / Tar4b > ქართ. ღარიბი;

არაბ. ءفف / Taffal (სბ. id) > ქართ. ღაფალი;

ღადარი — კაცი დაუნდობელი ZA (საბა, 1993, გვ. 245).

ღადარი არაბული ءار/Tadara ზმნის “ვერაგულად მოექცა, უმუხთლა, უღალატა” (ე. ლენი, 1868, გვ. 2232) მასდარის ფორმაა: اءار/TaddEr “ვერაგი, მუხთალი” (გ. წერეთელი, 1951, გვ. 171). ასეთივე მნიშვნელობებითაა ყურანში (გირგასი, 1881, გვ. 581). არაბიზმადაა მიჩნეული თურქულ (“დაუნდობელი, მხეცი, მძვინვარე, სასტიკი, ტირანი; (ზებ. მეტყ.) (თურქულ-რუსული ლექსიკონი, 1977, გვ. 310)) და სპარსულ ენაშიც “ვერაგი, მუხთალი, დაუნდობელი” (მ. მონი, 1996, გვ. 2390).

ქართული წერილობითი ძეგლებიდან ფიქსირდება “ვეფხისტყაოსნში” (695,2): “დაუნდობელის, მოღალატეს, მუხთალის, მატყუარას” მნიშვნელობებით. არაბ. اءار/TaddEr > სპარს. qaddEr. სპარსული ბგერა q ცნობილია როგორც უფუღარი თანხმოვანი მსგავსად არაბულისა, ამიტომ ორსავე შემთხვევაში (არაბულიდან მოდის ქართულში უშუალოდ სიტყვა თუ სპარსულის გზით) საქმე გვაქვს უფუღარი თანხმოვნის გადმოცემასთან... ჯ. გიუნაშვილი მიიჩნევს, რომ q ბგერის გაჩენისა და დამკვიდრების მიზეზი სპარსულში არაბული ენის გავლენაა. არაბულიდან სპარსულმა ისესხა მრავალი q/d —იანი სიტყვა. ამ სიტყვების ზვედრითი წონა იმდენად მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა, რომ მოხდა “ღ” და “ყ” ფონემების შერწყმა ერთ ფონემა “ყ”—ში, რომელიც ფონეტიკური ბოზიციების მიხედვით წარმოითქმის, როგორც “ყ”, “ღ” და “ზ” (ჯ. გიუნაშვილი, 1960, გვ. 76). არაბული გემინირებული თანხმოვანი ქართულში გადმოდის ერთი თანხმოვნით. ქართული “ღადარის” სემანტიკა სპარსულს უახლოვდება “დაუნდობელი”, რაც გვაფიქრებინებს, რომ აღნიშნული ლექსემა სპარსული გზით დამკვიდრდა ქართულში.

ღაზლა — მატყლის მკედი ძაფი სხვილი ZABCD (საბა, 1993, გვ. 245).

ღაზლა სიტყვის ამოსავალია არაბ. ءازة/Tazala ზმნა “ძაფი დაართო” (ე. ლენი, 1968, გვ. 2256). აქედან Taz1 — რთვა, ქსოვა (გირგასი, 188, გვ. 587). ءازة/ghazzE1 - ბამბის ქსოვილის გამყიდველი (ფ. ჯონსონი, 1852, გვ. 896). შდრ.: “არაბ. ღაზლ: ნართი. 1. მატყლის მსხვილი ძაფი. 2. თხის ბალნის

მსხვილი ნართი, თოკად დაგრეხილი. 3. კუთხ. (გურ.) ოთხკუთხი შალის შარფი“ (ქეგლ-ი).

ქართულ წერილობით ძეგლებში ღაზლა ლექსემა არ ფიქსირდება. გურულ დიალექტში მონაცვლეობს ღაზლა/ყაზლა ფორმები — “მატყლის დართული ძაფი“ (ალ. ლლონტი, 1984, გვ. 582).

სრული დამთხვევაა ფონეტიკური თვალსაზრისით არაბ. طاز/Tazl და ქართულ ღაზლა ლექსემას შორის. სემანტიკურად კი სახეცვლილია: არაბ. Tazl (რთვა, ქსოვა, ნართი) > ქართ. ღაზლა (მატყლის მკედი ძაფი სხვილი). აქ სპარსული მეშვეობაა სავარაუდებელი, რადგან ამ უკანასკნელში არაბული ღაზლი طاز/yazl ქსოვილი, ძაფი, ნართი, ხაზი მნიშვნელობითაა (მ. მონინი, 1996, გვ. 2412), რაც საბაზს განმარტებულს უახლოვდება. თურქულ ენაში აღნიშნული ფორმა არ ფიქსირდება ამ მნიშვნელობით.

სავარაუდოა აღნიშნული ლექსემის ზეპირი გზით გავრცელება ქართულში სპარსულის მეშვეობით.

ღალა — ყანის ბეგარა ZA. პურის ბეგარა B (საბა, 1993, გვ. 246).

Cab რედაქციაში საბა უფრო აზუსტებს აღნიშნული სიტყვის მნიშვნელობას: “ღალა არს რა აგარაკისა უფალი სხვისა ნამუშავეკესა ზედა თვისსა განწესებულსა სარგოსა აღიღებდეს“ (საბა, 1993, გვ. 246).

ღალა სიტყვის ამოსავალია არაბ. طالت/Tallat 1. პროდუქცია; 2. აღება, შემოსავალი; 3. მკა, მოსავალი; 4. მარცვლეული, თავთავი. პროდუქცია, რომელიც მიიღება მარცვლეულისგან, ხილისა და რძისაგან (ე. ლეინი, 1868, გვ. 2278). გ. წერეთლის ლექსიკონში ემატება მნიშვნელობები: შემოსავალი, რომელსაც იძლევა მიწა, მიწის ნაკვეთი და სხვა. (=მოსავალი, რენტა) (გ. წერეთელი, 1951, გვ. 174). შდრ.: “არაბ. ღალლათ, 1. ისტ. ყანის ბეგარა (საბა), გადასახადი მიწის სარგებლობისთვის; 2. გამოსავალი, ბარაქა; 3. ნაწველი. წველის ბარაქიანობა და ცხიმიანობა“ (ქეგლ-ი).

სპარსულში გვხვდება მრავლობითის ფორმით “قالل/قاللEt (არაბული طالت—დან) თავთავის, მარცვლოვანი კულტურა; პურის თავთავის“ მნიშვნელობით (ანვარი, 1382, გვ. 1604).

არაბული წარმომავლობის ლექსემად მიიჩნევა იგი თურქულ: galle-თავთავი, მოსავალი (პურის), შემოსავალი (თურქულ—რუსული ლექსიკონი, 1977, გვ. 311) და ოსმალურ ენაში.

ხევსურულ, მთიულურ და მონღეურ დიალექტებში ღალა “რძის სიმსუქნე, ნაღებია, რომლიდანაც კარაქი მზადდება“ (ალ. ლლონტი, 1984, გვ. 582). რძისგან მიღებული პროდუქტი არაბული طالت/Tallat —ის ერთ-ერთი ძველი მნიშვნელობათაგანია (ე. ლეინი, 1968, გვ. 2278).

ქართულ წერილობით ძეგლებში ღალა ფორმა X-XI საუკუნის ძეგლში “მამათა ცხოვრებანი“ ფიქსირდება: “უნდა მას დატევენბად მრავალთა ღალათად“ (167, 11). ქართულში დამკვიდრების თარიღად ადრეული საუკუნეები უნდა მივიჩნიოთ, რადგან არაბების დაპყრობის შემდეგ, ქართველ გლეხობას დაეკისრა გადასახადი, ღალა, რაც სწორედ საკვები პროდუქტის, მიწის ნაკვეთიდან მიღებულის გადახდას გულისხმობდა.

ლაფალი — არს ლაფლობა კაცი დიდად გაკრძალული, ანუ თვით მოსცდეს, ანუ სხვამან მოაცდუნოს და განუკრძალველად იპოოს ZA (საბა, 1993, გვ. 247).

თ. ბაგრატიონის მიხედვით: “ლაფალი — სილაფლე — მოლაფლება — ლაფლობა, ესე არს რომელ კაცი ფრიად განკრძალული, ანუ თვით თვისით მოსცდეს, ანუ სხვამან მოაცდუნოს და განუკრძალველად იპოვოს. ლაფალი არაბული ლექსი არის, ნიშნავს დავიწყებასა და ესე ვითარსა შეცდომასაც რომ კაცი რასაც განიზრახვიდეს, ის საქმე ისე არ წარემართოს და შეცდეს. ლაფალი ნიშნავს მაცდურებასა, სიცრუეთა და ლიქვნით მოტყუებას (თ. ბაგრატიონი, 1979).

ლაფალი მომდინარეობს არაბ. **تافل/Tafal** “უყურადღებო, დაუღევარი, უღარდელი“ (ზ. ბარანოვი, 1984, გვ. 567). ასეთივე მნიშვნელობებით დასტურდება ყურანსა (1881: 593) და ძველ ისტორიულ წყაროებში (გ. წერეთელი, 1951, გვ. 174).

არაბული წარმოშობის ლექსემად განიხილავს აღნიშნულ სიტყვას დ. ჩუბინაშვილი: “ლაფალი — უთაური კაცი, გარეწარი, წარმდები“ (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 1357). არაბიზმად მიიჩნევენ მას ილ. აბულაძე (არაბ. ლაფილ ფორმიდან “გულაცრუებული, უგულო, უხალისო, ზარმაცი, უქმი, მოუხეშავი, უვიცი“ (“ვეფხისტყაოსანი“, 1914, გვ. 200) და იუსტ. აბულაძე არაბ. **تافل/TBfil** ფორმიდან “ზარმაცი, უქმი, უზრუნველი, უწმარ—დებული“ (შაჰ—ნამე, 1916, გვ. 838). აღ. გვანბრიასა და მ. თოდუას მიერ ლაფალი ლექსემა განმარტებულია, როგორც “უვიცი, უგრძობელი, დაუღევარი, უყურადღებო. “მე ლაფლად ვიყავ“ — უზრუნველად, დაუღევრად, გაუფრთხილებლად ვიყავი. აქედან მოლაფლება — უყურადღებობა, დაუღევრობა; მოლაფლებული — გრძობადაკარგული, უზრუნველი. შდრ. “ვეფხისტყაოსანი“: “თურე ბედი მოლაფლებს კაცსა ეგზომ არ—ლაფალსა“ (ვისრამიანი, 1962, გვ. 751). ჩამოთვლილი მნიშვნელობები სემანტიკურად სპარსულ გავლენას უნდა მივაწეროთ. შდრ.: სპარს. **تافل/qofl** “უღარდელი, უზრუნველი“. არაბიზმიდან მიჩნეული იგი სპარსულში (ანვარი, 1382, გვ. 1033; მ. მოინი, 1996, გვ. 2421).

საინტერესოა **تافل/Taffal** სიტყვის შემოსვლა ქართულში. არაბულში **تافل/Taffal** აღნიშნავს მოქმედებას, ხოლო მის ამოსავალ ზმნას **تافل** აქვს შემდეგი მნიშვნელობები — “იყო უყურადღებო, უღარდელი“. ქართულში ეს სიტყვა შემოვიდა ატრიბუტის ან მიმღებლის მნიშვნელობით და თავისებურად აისახა ამ ზმნის გარდამავლობა — ქართულ ენაში მას აქვს ორი მნიშვნელობა — “მოცდუნებული“ (საბა) და “უხალისო“ — პირველ შემთხვევაში თუ გაიაზრება ზმნის ობიექტად, მეორეში — სუბიექტად.

ლაფალი ლექსემა არაბული **تافل/Tafal**—იდან მომდინარე, სპარსული ენის გავლენით მოხვედრილი ლექსემა ქართულში, დაახლოებით XII საუკუნიდან მწიგნობრული გზით.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. აბულაძე, 1998** - ი. აბულაძე, სულხან—საბა ორბელიანის “ლექსიკონი ქართული“, თბ., 1998.
- ილ. აბულაძე, 1973** - ილ. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები), თბ., 1973.
- ი. აბულაძე, 1916** — ი. აბულაძე, შაჰ-ნამეს ანუ მეფეთა წიგნის ქართული ვერსიები. ტექსტი გამოსცა და წინასიტყვაობა დაურთო იუსტ. აბულაძემ. ტბილისი, 1916.
- ი. აბულაძე 1926** — შ. რუსთაველი, “ვეფხისტყაოსანი“, იუსტინე აბულაძის რედაქტორობით. ტფილისი, 1926.
- ანვარი, 1382** — انوری ح. (1382). فرهنگ فشرده سخن. تهران: کتابخانه ملی ایران
- თ. ბაგრატიონი, 1979** - თ. ბაგრატიონი, წიგნი ლექსიკონი, თბ., 1979.
- ხ. ბარანოვი, 1984** - Баранов Х. К., - Арабско-русский словарь. Москва: изд. “Русский язык”, 1984.
- ჭ. გიუნაშვილი, 1960** — Гиუნашвили Дж. К вопросу о произношении Ы/Ю в современном персидском языке. თბ., 1960.
- ვ. გირგასი, 1881** - Гиргас В. Ф. - Арабско-русский словарь к корану и хадисам. Типография императорского университета, Казань, 1881.
- ალ—ვასიტი, 2004** — المعجم الوسيط (2004). الطبعة الرابعة. مكتب الشروق الدولية
- “ვისრამიანი“ 1962** — “ვისრამიანი“. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთეს ალ. გვახარიამ და მაგალი თოდუამ. თბ., 1962.
- “ვეფხისტყაოსნის“ მასალები** - საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტთან არსებული “ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის სალექსიკონო ფონდი.
- თურქულ-რუსული ლექსიკონი, 1977** - Турецко – русский словарь. Академия наук СССР институт востоковедения. Москва: изд. “Русский язык”, 1977.
- მ. მოინი, 1966** - Mo'in M. A. (1966). Persian Dictionary. Tehran: “Amir qabir“, 1966.
- ე. ლეინი, 1865-1893** - Lane E.W. 1865-1893 - Lane E.W, Arabic-English Lexicon. New-York: “Frederick Ungar Publishing Co“.
- ოსმალურ-თურქული ლექსიკონი, 2007** - Osmanly Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Beşinci Basım, 2007.
- ი. რუბინჩიკი, 1964** - Рубинчик Ю. А., - Персидско-русский словарь. I-II. изд. „Русский Язык, Москва, 1964.
- ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 1950—1964** - ტტ. 1—8. თბ., 1964.
- ალ. ლლონტი, 1984** - ალ. ლლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა თბ., 1984.
- დ. ჩუბინაშვილი, 1971—73** — დ. ჩუბინაშვილი, რუსულ-ქართული ლექსიკონი (ალ. ლლონტის რედაქციითა და წინასიტყვაობით), ტ. I-II, თბ., 1971-1973.

- დ. ჩუბინაშვილი 1984** — დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, სასტამბოდ მოამზადა და წინასიტყვაობა დაურთო ა. შანიძემ, თბ., 1984.
- კ. წერეთელი 1992** — კ. წერეთელი, სემიტური q-ს გადმოცემისათვის ქართულში. ყურნალი “მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია“ 2, თბ., 1992.
- გ. წერეთელი, 1951** — გ. წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., თსუ გამომცემლობა, თბილისი, 1951.
- ფ. ჯონსონი, 1852** - F. Jonson A Dictionary Persian, Arabic and English. London: Published under the Patronage of the Honourable East-india company, 1852.

SOPIO IMEDADZE

PHONETIC TRANSFORMATIONS (GHAZLA, GHALA, GHADARI, GHAFALI)

The words of Arabic origin in Georgian do not closely coincide with the Arabic words phonologically. Although it is a natural phenomenon as Arabic and Georgian languages are phonologically so different from each other. We should not either forget the influence of a mediator language as well.

Phonetic analyses of the gathered data contain important information. It enables us to determine the ways in which a foreign lexical unit settled in Georgian. The analysis is based on the comparison of the words with their corresponding oriental lexical units. The aim of the work was first of all, to determine the phonetic rules according to which Arabic sounds are transferred into Georgian, Persian or Turkish languages.

While having lexical relationships Arabic, Persian, Turkish and Georgian languages that are so different from each other, subordinate their language regulations and sound systems to the foreign ones. The regulations formed in such cases can be used as indicators to show the origin of this or that word.

The word ghazla comes from the Arabic verb Arabic. تزل /Tazala meaning “to spin” (Lane). There are some other words derived from the verb. For example: Tazl – spinning, knitting (Girgass). غزال /ghazzal – cotton fabric seller (Jonson). compare.: „Arabic. ghazl: ball of thread. 1. thick woolen thread. 2. thick ball of goat hair, rolled. 3. Dialect. quadrangular woolen sharp“ (EDGL).

The lexeme ghazla is not found in Georgian written monuments. There are parallel form in Gurian dialect – ghazla/kazla meaning “woolen spanned thread” (Ghlonti). There is a full phonetic coincidence between the Arabic and Georgian lexemes - Arabic تزل /Tazl and Georgian ghazla. But the word underwent through semantic changes: Arabic Tazl (to spin, to knit) > Georgian – ghazla (thick woolen thread). The word is supposed to enter Georgian through Persian. The Arabic lexeme تزل /yazl has the meaning of material, thread, ball of thread, line (Moini) The definition is closer to the definitions made by Saba. There is no evidence of the lexeme in the Turkish language. The word is likely to be spread into Georgian through the Persian language verbally.

Ghadari Arab غدار / Tadarā verb “dealt treacherously, betrayed” (Lane) is a form of masdar: غدار / TaddEr “perfidious” (Tsereteli). The same mean in Koran (girgasi). Arabized form considered to be Turkish “ruthless, wild, ferocious, fierce, a tyrant; (Turkish-Russian Dictionary) and Persian language the “perfidious, ruthless” (Moin).

Ghala starting point is the Arab word غلة / Tallat 1. products; 2. taking, income; 3. harvest, the crop; 4. cereals, grain. Products derived from grain, fruit and milk (Lane). C. Tsereteli is added to the dictionary meaning: the income that gives land, land and more. (= Harvest, rent) (Tsereteli) .

The Arab غفل / Taffal the action, while its benchmark verb has the following meanings - “was careless, carefree” came to Georgian as attribute or a participle of the verb. In Georgian language it has two meanings – “carefree” (Saba) and “dull” - in the first case the object of the verb understood, the second - a subject.

geo. Ghafali coming from Arab غفل / Tafal . being under the influence of Persian language, about XII century literary way.